

Petelei Istvánról.

— Az író végrendelete. —

El kell beszélnem néhány dolgot a most elhunyt Petelei Istvánról, az erdélyi íróról éppen a Pesti Napló közönségének, mert hisz itt jelentek meg ez előtt még három évvel az ő utolsó legszebb tárcanovellái és ezenkívül bizonyos szerződés kötelez engemet. Ez az hogy, kérem tisztelettel, Petelei ur megmondta nekem egyszer:

— Kedves fiam, ha maga meghal, én kötelezem magamat czennel becsüfetemmel, hogy magáról százötven sor nekrológót írok egy pesti lapba és megadom ezzel a jutalmát.

Akkor fogadta a kötelezvényt, amikor én másodéves jogász koromban az ő lapjánál dolgoztam Kolozsvárott és a vetélkedésben társam Gyulai Farkas, aki hozzá beprotezsált, megesküdtött volna, hogy egy félévnél tovább nem húzom, olyan vékony voltam és úgy köhögtem és összesen havi harminc forint fizetésem volt. De hat óra hosszat egyfolytában tudtam írni mindenről, amiről kellett.

Am nagy eset volt azután az, hogy amikor a dicsőszentmártoni megyeház felavatásáról hazérkeztem, hiába forgattam a tollat, egy betűt se tudtam papírra vetni, amivel a gróf Bethlen Gábor fényes ünnepélyét dicsérhettem volna és Petelei azt mondta:

— Menjen haza, édes fiam, pihenje ki magát.

Harmadnapra telt ki belőle egy kis cikk, száraz és kellemetlen.

— Ugyan megírtam magával — szölt Petelei —

Mit fog mondani a kormány, hogy az erdélyi hivatalos lap (ez volt az ő lapja, a Kolozsvár) csak így tud referálni a főispán ünnepélyéről.

De tetszett neki titokban az ügy. Az ördög vigye a hivatalosságot! Az az ő tanítványa, aki későbben öt-hat novellát is össze tud róni erről az ünnepélyről, csak éppen a kormánynak nem tud megrendelészerű ártut produkálni.

— Magáról én százötven sort fogok írni — szölt ismét Petelei István — de fogadja meg, hogy viszont ugyanezt megteszi, ha esetleg fordítva történik a dolog és én előbb megyek el, mert legyen nyugodt, az üzlet reális, a maga sorait jobban megfizetik majd, mind akkor az enyémet fizetnék.

Kedves Petelei bácsi, ime. Azaz, hogy szerkesztő ur! Mert mindenki „bácsi”-nak szólította akkor, a tanítványain kívül, akiknek állásokat, hivatalokat szerzett és csak nekem maradt szerkesztő urnak mindvégig, akkor is, amikor Marosvásárhely mellett, Remeteszegen elborult visszavonultságában felkeresve, azt kérdeztem:

— Miért nem ír már novellákat szerkesztő ur, mit csinál itt.

— Édes fiam — felelt — én ládákat faragok most templomoknak. De ha maga megházasodnék, írja meg nekem és a maga háza részére is faragok egy nagyon szép ládát.

Vallásos indulatok lepték meg.

Felhozott egy kosár almát és azt mondta, hogy egyek az almájából, ami az ő kertjében termelt, de mondjam el hozzá a yele járó imádságot

És a felesége, a türelmes, szelíd, édes asszony, sirt . . .

Nehéz volna így rendbeszedni, ki volt az irodalomban általában és különösen akkor Erdélyben a nyolcvanas években Petelei István. Egy név, egy iskola. Egy irány. Színmagyar, tiszta, erdélyi írás. És benne mindaz a szentimentalizmus, avagy mondjuk érzékenység, amelyik megállítja rohanó forgatagában a reális világot és visszavezeti az élestevegőhöz friss hegyek patakjához. Mind édes beszéd a beszéde. Mind Turgenev, de mind egyuttal belekapcsolódva a mindennapi élet apró tragédiáiba, egy sajtáságos filozófia, elmélyedés a predestinációba, az igazságtalanságok drámáiba, mert ő az életet így látta és az volt a saját külön, sok tanítványába beoltott elmélete, hogy semmi egyebet nem szabad írni, mint csakis, amit az ember lát.

Tanítványai voltak. Igen. Manapság megérteni se lehetne, hogy egy író tanítványokat neveljen magának, hisz ez a legkockázatosabb elhatározás, a tanítvány legyőzheti, megtagadhatja és kigunyolhatja a mesterét. De Peteleinek másféle gondolkozása volt — akkor. Kitanitgatta a „fiat” a maga mesteriségére. Ő maga tíz-tizenöt napig csiszolta egy-egy novelláját, de amikor észrevette, hogy egyik-másik „fiu” másfél óra alatt produkál hasonlót, dicsőséges örömmel küldöztette föl az ilyen dolgozatot Pestre Gyulai Pálnak, a Szemléhez és Kiss Józsefnek a Héthez és nem mulasztotta el hozzáírni, hogy:

— Olyan munka ez, amit a legnevesebb írók is büszkén vallhatnának a magukénak.

Irtunk . . . írtunk . . . Valóban igen keveset tudtunk az élet feladataiból. Petelei állásokat szerzett azoknak, akik kivágyakoztak mellőle. Lemondóan legyintett a kezével, amikor nekem váltót zsirált. Hogy a félévi leckepeénzt az egyetemen kiírtathessem: „Ugy se lesz magából ügyvéd!” Utának csesztette Malonyay Dezsőt, mert nek' nagyobb karrierre nyílt. Köpe Zoltánnak a nevét megváltoztatta Thury Zoltánra és szintén utóbb jelentette, mert őt meg túlságosan rohamtemperamentumuk tartotta. „Pesten van még nekem egy fiám” — mondta. — Nem ismerem, de úgy látszik, hogy a Petelei Krudy Gyula”.

Hát Petelei egy irodalmi iskolafelügyelő volt, osztályzatokat adott és mindent elolvasott magasabb szempontokból bíralt. Amikor Bródy Sándor jelentette, hogy Pesten nagyon szorongatják és szeretné az erdélyi arisztokrácia életét megismerni, akkor lehozatta Kolozsvárra, de nem a saját lapjához, hanem a sógorához, Korbuly Józsefhez az „Erdélyi Híradó”-hoz. A Bródy gyerek — mondta — sokkal nagyobb, semhogy én őt elbírnam. És igaza volt. Bródy Sándor mihamar külön lapot alapított, kigunyolta benne Peteleit és összeveszett a mágánásokkal.

Sokáig aztán Petelei se bírhatta. Kormányt kellett szolgálnia a lapban, amelyik a szabadelvű-párt közlönye volt és egyuttal erdélyi érdekeket istápolni, mindezekfelett pedig az írói függetlenségét megőrizni. Hogy lehetett összeegyeztetni ezt a hármat. Egyszer a földművelésügyi miniszter, aki erdélyi ember volt, egy sérelmes rendeletet adott ki Erdély ellen. Petelei leült és írt egy hirt, így kezdődött:

„Tetszett a nagyméltóságú földművelésügyi miniszter annak kiadni egy rendeletet”.

Mondom:

— Szerkesztő ur, ez a hír így fog megjelenni?

— Igen, édes fiám, ez a hír így fog megjelenni és figyeljen rá, hogy hiba ne legyen benne és aztán este én is odamegyek, ahol maga vacsorázik, a Gáborhoz. (Ez Nagy Gábor, a vendéglős, aki az illető életterem tulajdonosa volt.)

Aztán lejött este. A zsebei tele voltak nagy papirokkal. A maga és a felesége vagyonát beváltotta földhitelintézeti kötvényekre, a villáját eladta Ditrői Mórnak, aki akkor színházigazgató volt Kolozsvárott.

Mindenről rendre referált Nagy Gábornál a vendéglőben és hozzátette:

— A kezben a veresbéli körtefa a magáé, kiköttem Ditrőjával a szerződésben, hogy azt maga minden évben leszedetheti, elvitetheti. De elrendeztem Kiss Józseffel, hogyha maga nem akarja Kolozsvárott maradni, akkor ő fel fogadja a „Hét”-hez. Ahogy tetszik, édes fiám. Azonban, ha itt marad, majd a komissziómat magára fogom bízni.

Aztán odajött Pongrácz Lajos és elhunza a nőket.

Nekem maradnom kellett. Egy igen reális, szigorú szerkesztőt küldött a kormány: Hindy Árpádot és ő írta meg aztán a felmondó levelet, mint a „kormány szolgálatára teljesen alkalmatlan egyénnek” és miután rendre elintéztam a Petelei István komisszióit, melyek abból állottak, hogy miféle vi-

rágalmazásokat küldjön Remeteszegre Zobázt, a kertész, én is eljöttem.

Senki se maradt már ott. Gyalui Farkas a múzeumi könyvtárban ült, mint tudós. Thuri Zoltán gazdag babérokat aratott a pesti irodalomban. Malonyay Dezső elment Párisba, Bródy Sándor is visszajött. Korbuly József felügyekezett az Apponyi nemzeti pártjára áldozni a vagyonát és Petelei István Remeteszegről küldözgette darabig a novelláit, amíg végképpen el nem fáradt.

Engem még egyszer felkeresett, amikor özvegyen maradt, sógornőjét Olaszországba kísérte és eljött az Operába meghallgatni a Parasztbecsületet, amiben akkor Schüff Etelka énekelte Santuzzát utóljára. Mert aztán egy rendkívüli lelki megrázkódás miatt, egy regényért, mely Turris Eburnea címmel és az ő arcképével jelent meg, a művész az élőhalottak közé került. Petelei boldog volt, hogy még egyszer hallhatta, mert ez a gyönyörű hangú színművész Kolozsvárt kezdte a pályáját.

Hosszu ideig nagy csöndben élt Petelei István. Nem írt és nem beszélt. Csak úgy, mint amikor egy elrongált hegedű lassanként mind távolabb dobódik, előbb elveszik a falról, aztán a szekrény tetejére teszik és egyszer csak egy nagytakarításnál eltűnik.

— Édes fiám — írta utolsó levelében — ne feledkezzék meg róla, hogy az a százötven sor nemcsak engem kötelez, hanem magát is.

. . . Ime, nem feledkeztem meg róla.

Bede Jób.